

Lärare utan utbildning?

Några reflektioner kring filmkompetens och dagens skola

Karolina Westling, lärare i filmvetenskap

Jag ska här diskutera behovet av filmkompetens i dagens skola. Min egen bakgrund är att jag varit både lärare och elev.

När jag 1990 gick på gymnasiet såg vi *Dansar med vargar* med klassen. Jag minns att alla tjejer tyckte att Kevin Costner var jättesnygg. Men varken före eller efter biobesöket pratade vi om filmen på skoltid.

När jag 1998 blev gymnasielärare i svenska och franska, såg jag att film skulle tas upp inom svenskämnet – av mig! Jag hade inte förrän då reflekterat över att min lärarutbildning inte ens snuddade vid film och TV, trots att både jag och mina elever ägnade många timmar i veckan åt rörliga bilder. Därför började jag läsa filmvetenskap och fick bättre kontakt med mina gymnasieelever. Det är ju lättare att nå dem om man lika självklart refererar till Shakespeare som till Schwarzenegger. Även deras kultur får plats i skolan.

När Skolverket 2000 reviderade skolplanerna för grundskolan fick film en mycket starkare ställning än tidigare. Särskilt svenska, bild och samhällsorienterande ämnen ska ta upp film. För svenskämnets del står det:

Utbildningen i ämnet svenska syftar till att ge eleverna möjligheter att använda och utveckla sin förmåga att tala, lyssna, se, läsa och skriva samt att uppleva och lära av skönlitteratur, film och teater. /.../ Ämnet skall ge läs-, film- och teaterupplevelser och tillfällen att utbyta erfarenheter kring dessa. /.../ Skönlitteratur, film och teater bär en del av kulturarvet och förmedlar kunskaper och värderingar. Skolans uppgift är att med utgångspunkt i elevernas egna kulturella skapande och med anknytning till deras läs-, film- och teatererfarenheter låta olika upplevelser, åsikter och värderingar mötas.

I detta måldokument står det alltså tydligt att elever på olika sätt ska möta rörliga bilder i skolan. De ska få filmupplevelser, göra filmer själva och ta del av de kunskaper och värderingar som förmedlas av filmer. Problemet är bara att glappet mellan mål och verklighet ökar. Om man utbildar sig till bildlärare i Stockholm får man en del film, men annars är det endast svensklärare som får 5 poäng i "Media, film och teater". Detta innebär alltså mindre än 2 poäng film för den som ska undervisa i svenska. De som läser andra ämnen får ingen filmutbildning alls.

Vi står alltså inför en paradox – å ena sidan lärare utan utbildning i ett ämne de åläggs undervisa i. Å andra sidan elever med relativt goda förkunskaper.

Filmkompetens – en intuitiv kunskap

Trots att filmvetenskap inte finns på schemat inom lärarutbildningen saknar varken lärare eller elever kunskaper i film. De flesta av oss har faktiskt en ganska bra förförståelse och redan små barn kan begripa ett barnprogram. Vi utvecklar denna kompetens på egen hand genom att titta på TV, video och gå på bio. Vi har en egen drivkraft att lära oss förstå rörliga bilder. Kanske är det för att man skaffar sig denna kompetens på fritiden som den inte har hög status?

När jag träffar högstadie- eller gymnasieelever för att prata film på Hagabion, lär jag dem sådant de egentligen redan vet. De har kunskaper om vad man kan förvänta sig av olika genrer, hur man trickfilm och hur ett manus brukar vara strukturerat. De kan även beskriva skillnaden mellan de effekter en närbild och en helbild har på åskådaren. Jag hjälper dem framför allt att sätta ord på en kunskap de intuitivt tillskansat sig.

I engelskspråkiga länder pratar man om "media literacy". Jag föredrar "filmkompetens", eftersom det inte går att jämföra bokstavsbounden "läskunnighet" med de kunskaper som ligger bakom förståelsen av rörliga bilder. Skillnaden mellan att lära sig läsa en bok och att se ett TV-program är stor. Vi behöver inte samma förkunskaper för att förstå film som text. Att lära sig läsa är en process som kräver mycket träning. Vi minns väl alla hur frustrerande det var att inte kunna tyda krumelurerna på pappret och hur många timmars koncentrerad läsning det tog, innan man var färdig

med första kapitlet. I samma ålder som vi lär oss läsa kan vi tillgodogöra oss hela långfilmer och somliga barn kan göra förvånansvärt intelligent analyser av det man sett. Att lyssna på 6-åringar som diskuterar filmer är både stimulerande och underhållande!

Även ordet media är värt att fundera mer på. Medium betyder ”mellan” och avser de tekniska hjälpmedel som möjliggör kommunikation mellan människor. Media i ”media literacy” är ett oprecist begrepp. Oftast verkar man mena tidningar och nyheter, det vill säga skriven och talad journalistik. Men i media ingår även film, TV, musik, radio, dataspel, telefoner, mobiltelefoner med sms, internet och ordbehandling. Vissa av dessa företeelser har få beröringspunkter med journalistik. Det blir därför missvisande att prata om ”medial läskunnighet”, när det rör sig om flera områden som inte bygger på det skrivna ordet. Det är därför bättre att tala om de separata kunskaper det egentligen handlar om.

Filmkompetens är något som vi lär oss genom att umgås med rörliga bilder. Lärandet sker ofta på egen hand eller tillsammans med kompisar och föräldrar. Drivkraften bakom lärandet är lusten och nöjet att titta på rörliga bilder. Många lärare vet att eleverna redan har denna kompetens och kan uppfatta detta som skrämmande. Den tidigare självklara ordningen där läraren vet mest stämmer inte alltid, när det gäller rörliga bilder. På det sättet kan filmundervisningen förändra förhållandet mellan lärare och elever – vilket i mina ögon endast är positivt. Det är inte självklart att det är läraren som undervisar. Elever som vanligtvis är svaga kan visa sig vara experter på vissa filmgenrer eller på att uttrycka sig med en filmkamera. Just när det gäller att göra egna filmer tror jag, att man måste se skapandet och lärandet som en process, där läraren mer fungerar som handledare än auktoritet.

Populärkultur och värderingar

Idag har vi inte en lika stark polarisering mellan lärare och elever som tidigare. Många lärare har faktiskt växt upp med TV, video och film – precis som sina elever. Det var till exempel inte så stora skillnader mellan de filmer som jag och mina komvux- eller gymnasieelever valde att titta på. Vi hade ungefär samma intressen och referensramar. Många av dagens

lärare skiljer inte mellan ”finkultur” och ”populärkultur” på samma sätt som man gjorde förr. Det populära anses inte fult längre utan värt att studera. Det lättillgängliga och njutningsfulla som gör populärkulturen lockande för ungdomar är faktiskt lika lockande för vuxna.

Men samtidigt finns det ett visst motstånd att ta upp alltför populära saker i skolan, både från lärares och elevers sida. Vissa ser kanske inte skolan som en plats där man får ta upp vad som helst. Nöje, njutning och engagemang hör fritiden till och många elever blir misstänksamma, när man som lärare för in alltför lustfyllda moment. Är detta verkligen nyttig kunskap, tycks de undra. Andra menar att man ska låta fritidssfären vara ”ifred”. Ungdomar ska få ha sina aktiviteter för sig och deras nöjen bör inte tas upp på skoltid. Då blir det hela liksom smittat av skolledan och inte roligt längre.

Man kan faktiskt se populärkultur som en fråga om demokratiska rättigheter för barn och ungdomar. Även deras val av kultur bör diskuteras seriöst i skolan. De har rätt att utveckla sina kunskaper även inom områden som av tradition inte värdesätts av skolan. Kursplanens formuleringar gör tydligt att det skrivna ordet inte längre ska dominera i klassrummen och att eleverna ska få lära sig mer om olika uttrycksformer.

Filmkompetens – för olika åldrar

Vad man bör lägga in i begreppet filmkompetens kommer också att bli beroende av åldern. Lågstadieelever och gymnasieungdomar har kommit olika långt i sin utveckling och har inte samma förhållande till filmmediet. Men även lärarens ålder spelar in. Den som vuxit upp med Tarzanfilmer och söndagsmatinéer har inte samma inställning till film och video som dagens medievana unga har. Många människor bär med sig nostalgiska filmupplevelser från barndomen och ser inte att dagens barnfilmer fungerar på samma sätt. Vi glömmer ofta bort att vi måste se på dagen filmer med barnögon – inte vuxenögon.

Idag finns det ett stort utbud av filmer riktade till barn och ungdomar. Filmernas utformning och tempo har förändrats, vilket inte alltid uppskattas av en äldre generation. Risken är stor att lärare och elever inte

har samma åsikt om vilka filmer som bör ingå i filmkompetensen. Det är lätt att utgå från sina personliga favoriter istället för att studera det som eleverna tittar på.

Praktik eller teori?

Trots att lärare och elever kanske kunskapsmässigt har ombytta roller, är det läraren som måste ha överblick att avgöra vad man tar upp med elever i olika åldrar. Ska filmkompetensen bestå av filmhistoria, ett mediekritiskt tänkande eller att göra egna filmer?

För yngre elever handlar det till stor del om att filma själv. För att göra detta krävs kunskaper om teknik och filmerättande. Detta kan barn ganska bra och jag tror därför, att man kan tillföra mer teoretiska kunskaper än man gör idag. Genom att prata om TV-program och sedan göra egna filmer kan man komma långt. Barnens filmande är ofta anspråkslöst och lekfullt. Det innebär även en träning i teamarbete som kan liknas vid att bygga en koja.

För äldre elever fokuserar man mer på teori och glömmar ibland den kreativa sidan. Men de behöver också testa nya sätt att uttrycka sig på. När ungdomar gör film, har de större krav på att resultatet ska se proffsig ut, men även för dem innebär filmandet ett lustfyllt lekinslag. I ett traditionellt skolperspektiv innebär kompetens mognad och en historisk överblick. De filmer och regissörer man ser ingår i kanon, på samma sätt som man läser böcker av ”de stora” författarna. Eftersom det ofta är svensk-lärare som undervisar om detta, är det vanligt att man främst tittar på filmatiserade böcker. Till stor del handlar det om att föra vidare kulturarvet, eftersom eleverna på egen hand mest tar del av populärkulturen. Denna kompetens bygger på filmhistoria – att känna till några regissörer och filmer samt att förstå att föredra film som konst framför film som underhållning. Ur elevens perspektiv är detta antagligen en förväntad skolkunskap som är lagom nyttigt för att passa i skolan. Troligen tycker de att det är viktigare att bearbeta sina senaste filmupplevelser än att lära sig namnen på ett antal döda manliga regissörer. Men man ska inte glömma att alla elever inte gillar populärkultur. Framför allt äldre gymnasieungdomar börjar söka sig bortanför det redan kända och finner större nöje i konsten.

Att fostra kritiska samhällsmedborgare

En annan kompetens som redan odlas i skolan är att ”genomskåda” film och TV. Detta är något som ofta tas upp i samband med reklam eller propaganda. Man diskuterar hur olika ekonomiska system och politiska krafter hör ihop med vissa kameravinklar och perspektiv för att göra eleverna medvetna om att alla meddelanden har en avsändare och ett budskap som syns i sättet att filma. Kompetens i detta fall är att vara en mediekritisk åskådare som genomskådar den dominerande ideologin. Man kan invända att det är viktigt att vara kritisk och upplyst, men att denna kompetens fokuserar mer på negativa sidor hos film än på positiva. När man studerar litteratur eller konst, letar man inte efter negativa aspekter på samma sätt. Ur elevperspektiv kan det även vara extra svårt för den som inte delar lärarens politiska åsikter – detta påverkar hur man ser på samhället.

Hur man än väljer att lägga upp filmundervisningen, bör det ske i dialog med eleverna. Att enbart utgå från populärkultur vore lika ensidigt som att endast ta upp kanoniserade filmer. På samma sätt som man kan dissekera populärfilmen kan man förhålla sig kritiskt till den tradition, där kvalitet definieras av manliga normer. De regissörer som ansetts ”bra” har dessutom varierat under historien. Så avfärdades till exempel Alfred Hitchcock en gång som ”häxmästaren” medan han idag är en erkänd regissör.

Integrationsproblemet

Ytterligare en svårighet är att film inte finns som eget ämne förrän man kommer till gymnasiet och kan läsa filmkunskap. Film ska istället integreras i andra ämnen. Detta innebär både fördelar och nackdelar. Som eget ämne är det tydligt att läraren ska ta upp alla aspekter av filmkompetens och fokusera på filmens specifika uttrycksmedel. Men då när man endast de elever som har valt detta ämne och det är svårt att få plats med ytterligare ett ämne på ett redan fulltecknat schema. Samtidigt är det naturligt att man tittar på film i olika ämnen. Man kanske ser en dokumentär på samhällskunskapen och en spelfilm utan textning på språklektionen. På så sätt får alla elever kunskaper i film.

Risken med att integrera film i andra ämnen är att man förlorar en diskussion om filmens egenvärde och dess speciella förutsättningar. Hur får

man in filmkunskaper även när man diskuterar geografi eller franska? Att inte göra detta kan jämföras med att läsa dikter utan att ta upp språket och formen – att bara se till innehållet och författarens samtid. Och därmed är vi tillbaka vid vår paradox – lärare utan utbildning.

Behöver lärare filmutbildning?

Jag har argumenterat för att vi alla har en viss filmkompetens som vi utvecklar på egen hand. Varför tyckte jag då att det var så svårt att undervisa i film, innan jag läst filmvetenskap – trots att jag hade ett stort filmintresse? Jag tror att detta bland annat beror på att vi skolas in en lärarroll som definieras av attityder och kulturer inom skolan. Samtidigt ska vi inte heller underskatta vikten av inspirerande förebilder även för vuxna människor!

Det är viktigt att göra lärare mer medvetna om den kompetens de redan besitter. Många skulle kunna arbeta mer med film än de gör idag. Alla mina gymnasielärare hade egentligen kunskaper nog att dra paralleller mellan indianernas och samernas situation utifrån *Dansar med vargar*, men ingen tyckte att filmen var värd lektionstid.

Idag har de flesta slutat se film som en lätt utväg för lata lärare, utan håller med om att det handlar om ett roligt, effektivt och pedagogiskt hjälpmedel – förutsatt att man tar filmen på allvar. Och naturligtvis behöver lärare filmutbildning. Mer kunskaper om filmens uttrycksmedel – för att kunna hjälpa eleverna att utveckla den kompetens de redan har. Har man inte tidigare arbetat med film i klassrummet behöver man förebilder för hur man kan gå till väga. Det är även viktigt att diskutera, hur man integrerar filmkunskap i andra ämnen.

Filmen finns redan i dagens skola. Men ännu är det bara de eldsjälare som på eget initiativ sökt upp fortbildningar som har kunskap i filmpedagogik. När film enligt styrdokumentet tydligare ska in i skolan, behöver alla lärare få mer kunskaper – så att vi inte har en skola där lärare saknar utbildning. Detta är inte en fråga för invärtes akademiskt bruk. Detta är i allra högsta grad en levande fråga som aktivt sysselsätter filmvetare, lärare och elever.

Tolkning och omtolkning
Antikmuseets föredrag

Seusoskatten – en arkeologisk rysare

Anna Gustavsson, D-student i antikens kultur och samhällsliv

Den illegala handeln med antika och arkeologiska artefakter är en av de marknader som omsätter mest pengar i världen. Denna handel innebär inte bara att värdefull arkeologisk information och föremålets kontext går förlorad, utan också att människors kulturella och historiska arv utarmas. Detta är i allra högsta grad en politisk, kulturell och internationell fråga.

År 1990 kom ett spektakulärt arkeologiskt fynd till allmän kännedom. En unik romersk silverservis skulle auktioneras ut av den välkända auktionsfirman Sothebys i New York. Skatten är den största kända hittills och består av 14 silverobjekt, däribland en tallrik med en inskription som givit skatten dess namn; *Seuso*. Engelsmannen Lord Northampton som ville sälja den, sade sig ha köpt föremålen i god tro i London på 1980-talet. Sothebys kontaktade alla länder som ingick i det romerska riket och tre länder gjorde anspråk på skatten; Ungern, Libanon och Kroatien. En rättsprocess sattes igång för att slå fast ursprungsland, men det har ännu inte officiellt klarlagts var skatten kommer ifrån. Ungern presenterade en rad bevis som tydligt talar för att skatten hittades i vad som en gång var det romerska Pannonien i det nuvarande Ungern. Dessutom har polisiär information som stöder dessa bevis, kommit ut efter rättegången. Det finns inte särskilt mycket material publicerat om Seusoskatten. Många av artiklarna har dessutom inte publicerats i arkeologiska eller historiska tidskrifter, utan i sådana som riktar sig till handlare och privata samlare. Det kanske kan säga en del om skattens kommersiella status, den är värderad till 100 miljoner engelska pund. Colin Renfrew, professor i arkeologi och